

*Al inspirat poeta y distinguit
novel·lista En Fel·ix Piccota,
en testimoni d'amistat y
compaguerisme*

E. Houbart

LOS FILLS DE LA MORTA-VIVA.

LOS FILLS DE LA MORTA-VIVA.

APUNTS BIO-BIBLIOGRÁFICS

PERA LA HISTORIA DEL RENAIXIMENT LLITERARI LLEMOSE

EN VALENCIA,

PER

EN CONSTANTÍ LLOMBART.

OBRA PREMIADA AB UN BROT DE LLORER DE ARGENT, EN LOS Jochs Florals

celebrats en dita ciutat

LA NIT DEL 24 DE JULIOL DE L' ANY M.DCCCLXXIX.

"Tot moviment lliterari enclou una
significació moral."

César Cantú.

VALENCIA.

EMPRENTA D' EN EMILI PASQUAL, EDITOR,

PLAÇA DEL TEMPLE, 6.

1879.

Es propietat del autor.

*Al eminent publiciste, in-
disputable gloria de nostra mo-
derna Literatura,*

Exim. Sr. En Víctor Balaguer,

*rendix aquest modest tribut d'
admiració y respecte,*

 **C. Lombart** 



LA LLITERATURA LLEMOSINA
DINS LO PROGRÉS PROVINCIAL.





C. Lombart

17. 22. 1877

17. 22. 1877



LA LLITERATURA LLEMOSINA
DINS LO PROGRÉS PROVINCIAL.⁽¹⁾

„Todo al fin y al cabo es español, todo es nacional.”
Víctor Balaguer.—Discurs de recepció en l'Academia
de l'Historia.

Lo renaiximent de les llengües y lliteratures provincials es ú dels fets senyalats de la present època (2). En Fransa, Espanya, Italia, Alemanya, Inglaterra, Rússia, Austria y Bèlgida, en una paraula, totes les nacions europees, ahon s'han parlat en altres temps dites llengües, hui oblidades ó poch cultivades, se veu lo propi fet, igual tendència (3). No 's la pura curiositat lo qu' anima als esforçats campeons del renaixi-

(1) Este treball, degut á nostre bon amich l' il·lustrat escriptor En Lluís Tramoyeres, obtingué també lo premi d' *una ploma de argent*, obsequi de la «Societat econòmica d' Amichs del País.»

(2) Lo tema proposat al present estudi, tal com apareix en lo cartell dels Jochs Florals, diu: «Profitosa influència que la restauració de la lliteratura llemosina puga tindre en lo progrés provincial, sens perjudi del nacional.»

La denominació de lliteratura llemosina usada per lo cartell, nos ha posat en lo cas d' admetre una clasificació ab la que no estém del tot conformes. Enténgase, puix, que tant en lo text com en les notes, al emplear la paraula *llemosina*, nos referim sempre á la lliteratura valenciana y sols per rahó historica pot emplearse aquella.

(3) En Fransa es extraordinari 'l moviment lliterari pro-

x.

ment. Se desija obra mes grandiosa, mes permanent. Vigorizar les raçes, caracterizarles, donarlos vida propia, esperit nacional, senyalar l'obra pròpia, de l'estranya, mostrar lo qu'ha segut, lo que son y poden ser en totes les manifestacions de l'activitat social; tal es lo

vincial. Lo Nort y Mig-dia duen á bon fi 'l renaiximent, especialment les províncies meridionals ahon alcança vida propia. A la *Revue des langues romanes* que te prestats molts bons servicis á la causa de les lletres provincials, especialment en 'l'ordre històric y filològic, deu anyadir-se *L'Alliance latine* ab proposits mes en armonia 'l fi social del renaiximent.

Durant l'última esposició de Paris, ab motiu de la reunió en dita ciutat de la majoria dels mestres d' escola francesos, Mr Breal, professor en lo Colegi de Fransa, els donà una conferència que versà sobre la profitosa influencia qu' en la educació popular puguen tindre 'ls dialectes provincials, recomanantlos que 'l costat de la ensenyansa de la llengua oficial se fomenta 'l amor á la nativa parla, dient les siguients paraules dignes d' estudi: «Yo voudrais voir l' école s' appuyer sur les originalités natives.»

En Béljida, que dende 1830 se consideraba com á llengua oficial la francesa, no obstant formar la majoria de la nació pobles que parlen lo *flamench-nerlandès* s' ha conseguit se l' admitixa com á llengua oficial. Del seu progrés parla lo Dr. de Paepe en un treball publicat ab lo titol: «Una digression linguistique et litteraire á prapos de la presse nerlandaise.»

La raça cèltica distribuïda en Ingalaterra y Fransa, també ha començat un novíssim renaiximent y son molt atinades les observacions que ab este motiu fa 'l celebrat Ernest Renan en un treball sobre la poesia de les raçes cèltiques.

Italia també treballa, si bé ab un sentit purament històric y de critica, no cabent dubte de que produhirá 'l seu resultat social ab lo temps; per ahí escomençen els pobles.

La gran familia slava que pasa per ú dels conflictes grans que registra la historia, busca 'l verdader sentit del seu caràcter en la llengua. Les diferents raçes que componen tan estesa familia treballen, á despit dels governs de Rusia y Austria-Hongria, en perfeccionarla. Sols mencionarem les principals agrupacions y que mes caràcter presenten. En primer terme está 'l polonés, tan plé de vida, qu' en l' any

propòsit, tal la tendència del novíssim moviment lliterari provincial (1).

Reduit lo present y breu treball á estudiar l' influencia qu' en lo progrés provincial puga tindre 'l renaiximent de la lliteratura llemosino-valenciana, no podem estendrenos en llargues consideracions. La matèria per altra part es de les que s' imposen á primer colp de vista. Lo fet existix, se realitza 'ls nostres ulls.

Ara bé, reconeguda la cosa, admesa, cap preguntar; ¿qu' enteném per restauració de la lliteratura llemosina? ¿qu' abraça? ¿com contribueix al progrés provincial? ¿existix en realitat tal progués fora del nacional? ¿no será tot ú sens distinció de procedencia?

1871 se donaren á llum 3.000 obres escrites en dita llengua. Seguix *rusniach*, giquet-ruso, denominat per els seus partidares, llengua *ukraina*, parlada per mes de 14.000000 de persones, ab lliteratura nacional propia. Les persecucions del govern ruso no han impedit que se mostre allí un renaiximent igual en tendències al de la llengua llemosina.

En la nostra pàtria, y sens parlar del catalá y mallorquí que tenen vida propia, les provincies gallegues pretenen recobrar la perduda lliteratura y en la llengua parlada treballen ab lo fi de ferla esturment de noves aspiracions. No cap dubte que llograrán lo proposit, perfeccionantla com ho está la seua germana la portuguesa. Lo dia que 's llógre, per complet tornarà á l' esplendor que tenia quant els mes famosos poetes castellans tenien per gala *trovar* ab la parla de Anfos VI. La llengua vasca que fins ha poch havia entrat en un període de descomposició, pareix que pretenga reunir les seues forces convidant als poetes de les provincies germenés á fi de mostrar la importancia del vascuense pera la poesia. Llavors vindrá l' altre moviment.

(1) La restauració de la lliteratura valenciana abraça dues èpoques. En la primera se manifesta l' esforç individual sens poder aclimatar-se. La segona té mes importancia. Lo pensament adquirix unitat, no es l' individu 'l que treballa, es la societat. Valencia té la gloria d' haber començat molt ans que les provincies germanes. Sens parlar de Ximeno,

XII.

En lo procés del present treball, examinarem cada una de les dites preguntes, y fins lo resultat, nos donará la solució del problema, ço es, que la restauració de la lliteratura llemosina ha de contribuir y de fet contribuix al progrés provincial, qu' unit al nacional, se armonixa y completa; no d' altre modo se podrà realitzar lo *ideal historich* de la raça espanyola.

I.

La lliteratura supón una llengua y raça que la parla. D' así 'l que cada una tinga son caràcter propi. Lo valenciá se diferencia esencialment del gallego, com este del vasch. Sent les aptituts diferents, los resultats no poden ser

de Rodriguez y Fuster, que prestaren senyalats servicis á la lliteratura llemosina ab les seues biblioteques; sense fer menció detallada dels escrits de Sales, ni de En Francesch Cerdá y Rico, com d' altres escriptors que donaren á conèixer los tesoros de la nostra parla, poden contarse com primers iniciadors en la restauració á Joan Collado que publicá en l' any de 1755 poesies valencianes; en 1763 Fr. Lluís Galiana, y en lo mateix temps Cárlos Ros, entusiasta llemosinista y principal promovedor del renaiximent, en aquella centuria. Els fundadors de lo «Diari de Valencia» també contribuiren, publicant en 1790 les *Troves* de Mosen Jaume Febrer y una colecció d' *Adagis* valencians. Les perturbacions que dugué la guerra ab lo francès, paralitzaren 'l moviment, no sens que la musa nativa es manifestara posá al servici de la política, caràcter que tenen la majoria de les composicions de l' época. Com pera nota ja sobra, direm que la segona época arranca de la restauració dels Jochs Florals en Barcelona, any 1859. De aquesta feja fins ara, lo moviment, presenta nou caràcter y com totes les idees pera prosperar s' han de dur al terrenó de la práctica, d' así que la societat «Lo Rat-Penat» no tinga mes objecte que donar realitat al obra començada en lo pasat segle.

iguals. Llengua, literatura, caràcter, tot varia com varia 'l habitant de ponent respecte 'l de llevant; lo de la montanya respecte 'l de la marina; lo de la ciutat respecte 'l del poble. Mes històricament considerades totes les raçes que hui viuen en la península, procedixen d'un mateix tronch (1). La seua diversitat, lo seu caràcter naix de la llocalitat, de les relacions ab los estranys, del clima y millars d'influencies que han modificat al infinit als primers habitants d'Espanya. Concretántnos al poble valenciá, no cap dubte de qu' es de les raçes qu' ab mes vigor y originalitat s' han distinguit en tot temps. No som nosaltres los cridats á cantar ses glories. Plens están els llibres de elogis escrits per propis y estranys. Permanents son ses empreses, immortals les creacions del ingeni. Reconeguda es sa competencia en les arts, son valor en la guerra y sa disposició en les ciencies. Llengua 'ls doná naturalesça tan dolsa com l' italiana, tan greu com la castellana, tan polida com la francesa y tan filosófica com l' alemanya.

Justa es, puix, la restauració que s' ha iniciat. Empero no cap en los presents temps lo resucitar costums y lleys que lo progrés de la civilització ha substituït per altres manifestacions mes en harmonia ab lo desig de l' época.

(1) En lo estat actual dels estudis etnogràfics referents als primitius habitants d'Espanya, no es pot senyalar opinió que contente als que d'estos estudis se ocupen. La dominació romana doná caràcter d' assimilació als diferents pobles de la Península, y d'eixa feja l' historia rexistra la *realitat* de la nostra raça.

XIV.

Al parlar del renaximent del llemosí, son molts y certament que no perteneixen al número dels llechs, els que mirenlo ab desconfiança, atribuintli alcanços y mires estranyes al fi qu' es proposa; al menys en la nostra provincia, ahon tot vá cap á l' unitat y armonía, contribuint al progrés nacional y duent á l' obra comuna els *ideals* y *nobles* aspiracions de la raça valenciana (1).

De dues maneres se pot entendre aquesta restauració. Per curiositat, ço es, com element d' erudició que té son lloch en l' historia, ó bé com element de progrés pera vigorisar lo caràcter del poble, interessantlo ab lo que li es de natura, propi, de casa, la llengua. En lo primer cas, perteneix l' obra de plé als erudits, sent molt llimitada l' influencia que sobre les costums y modo de ser del poble, tenen tals esforços (2). En lo segon concepte, la reforma alcança mes camp. No se preten reproduir esta ó l' altra obra lliteraria; no se escuadrinyen els argius y biblioteques per lo gust de reproduir escrits rars ó desconeguts, té mes profitosa y general misió. Restaurarla, es restaurar la llengua materna, perfeccionarla, introduint veus nóves, fentla armoniosa, sintética, polida, disposta á espresar dende lo mes vulgar á lo mes esforçat, dende la filosofia á l' historia, dende

(1) *Valencia vindicada en el carácter de sus naturales*, folleto de En Lluís Lamarca.

(2) Treball propi dels bibliòfils. No per aixó desconeixem los seus servicis. Molt pot fer á favor de lo renaiximent valencià la societat de aquells formada en Valencia.

la poesia á les ciencies y les rondalles, pera que per mig d' ella se puga espresar lo pensament valenciá ab originalitat y decor, ab sa nativa gracia y donaire, fentla esturment dialectich del geni y aptituts de la nostra raça (1).

La pretenció de este renaiximent es justa y oportuna. Tots los pobles que contenen ab una llengua propia, procuren restaurarla, considerant qu' així els individus com les nacions, son mes dignes, mes estimades, quant mostren caràcter propi y tenen major policia en perpetuar per monuments eterns lo pasat, fent respetar y admirar lo present, y preparant obra digna á les generacions provinents.

D' así se despren que lo moviment llemosí, abraça totes les manifestacions de la vida.; dende la llengua á 'l art, y dende 'l dret á les costums. Pera que done fruyts, es necessari que no se concrete á punt determinat. Tot quant siga objecte de l' activitat provincial, está dins del seu domini. La perfecció de la llengua, lo teatro, la conservació de tradicions, l' estudi del dret foral, les organiscions gremials, la economia, la pintura, la educació popular y la música deuen ser objecte d' estudi, de renovació. Li pertoca, puix, inspirarse en la tradició

(1) Pera llograrho se necesita primerament una gramática y un bon diccionari. De la primera se carix per complet, del segon si bé 'l de Escrig en son temps fon un adelant, hui no correspon á la importancia que té la llengua. La Academia Espanyola nomená fa temps una comisió pera que redactara una gramática comparada de les llengües que se parlen ahui en la Península.

XVI.

quant siga justa y rahonable, agermanant lo pasat ab lo present, sens condenar l' historia ni la ciencia moderna, aquella per lo que té d' ensenyança y aquesta per lo de moral y civilitzadora (1).

II.

No tots poden comprendre còm dins d' una unitat nacional, caben altres unitats ab vida propia y regular. D' asi la diversitat de pareixers y arguments al ocupar-se del renaiximent de les lliteratures provincials. Dos partits hánse manifestat. Els uns enganyats per la vitalitat de les provincies, han negat tota relació d' unitat nacional, y els altres per lo contrari, han vist un perill ahon no hià mes que molta vida (2).

La equivocació partix de confundir lo concep-

(1) Hòra es qu' els autors dramàtics y no dramàtics no posen en boca dels seus personajes termes ridiculitzant la llengua valenciana. Per altra part es d' necessitat qu' els homens estudiosos procuren traure del pasat profitosa ensenyança. La tradició té lo seu valor. A titol d' unitat y de progrés se han abolit institucions que posades en armonia ab lo temps present, donarien lloables fruyts.

(2) En lo primer cas se troben tots los que dominats per la varietat que s' observa entre unes provincies y altres se han mostrat separatistes. Contra la dita aspiració han protestat enèrgicamente en ocasió solemne Victor Balaguer y Felix Píscueta, aquell en les festes lliteraries celebrades en 1869 en Saint-Remy (Provença), y aquest en lo discurs de gracies al inaugurar-se 'l pasat any la societat «Lo Rat Penat.» En nom dels segons s' han dictat lleys prohibint la representació d' obres dramàtiques en llengües provincials concedint á dures penes les bilingües, publicant la R. O. de

te de *nació* y lo d' *estat*, que sent general lo seu coneiximent, no tots apleguen á distinguir científicament lo seu valor, faent les distincions precises y cabals de lo qu' en sí conté y representa l' ú y l' altre, no sent maravella 'l veure qu' en lo llenguaje popular, precientífich, per propia intuició y com naixent de natura, se dona un sentit real, positiu, al concepte de nació, confundint lo d' estat. La rahó prové de qu' en lo primer cas, lo sentit comú alcança 'l significat de la cosa, no barallant les relacions de germandat y parentesch que produix la vida nacional.

De cóm aquest fenómeno se realitza clarament es manifest á tots, aplicant la consideració als fets historichs del pasat y present temps. Distinguem les funcions de la nació de les del estat, per quant á este 'l considerem com la Societat pera la realització del dret, y així ensenya la historia, que pobles distints y encontrats en aspiracions, formen un estat com en pasats temps l' imperi romá, lo Carlovingio, y al present Rusia, Austria, etc.

Representa, puix, la paraula nació un concepte mes fonamental que la d' Estat, y entenem per aquella, agregacions d' homens nugats per certes condicions; distinguintse totes les societats

15 de Giner del any 1867, per la que se ordenaba no s' admitiren á la censura obres dramátiques escrites en llengües provincials. Estos últims deuen considerar que la unitat nacional está prou segura, y molt mes huí que la premsa periódica, lo servici militar y la ensenyança, contribuïxen mes que les declamacions á perpetuar l' unitat del llenguaje oficial.

XVIII

humanes entre si per senyals que determinen la existencia individual dels corsos morals. Dites senyals, que varien de poble á poble, y per les quals distingim un italiá de un alemany, poden ser reduhides á tres, ço es, llengua, raça y territori. Estes condicions van tan agermanades, que no podém parlar de una sens membrar al altra, especialment les dues primeres, que formen la vida interna d' un poble, y completantse ab la tercera, tart ó pronte adquirix una raça la condició de nacionalitat, com fon pasat al poble italiá, y al nostre, incomplet al present per lo desmembrament de Portugal.

De lo rahonat se despren que tota nació se compon d' elements, qu' estos tal com se manifesten en la vida nacional, son: *familia*, *municipi*, (ajuntament d' interesos) y *provincia* (societat natural humana). Lo conjunt forma la nació y fora d' esta no tenen realitat propia ni 'l municipi, ni la provincia, com la part no la té sino en lo tot.

Per lo dit se compren que la unitat del esperit nacional, no ha mancat en ningun moment historich. Llavors la reconquerida fins ara, se ha manifestat sempre vigorosa, energica. Entre la diversitat de realmes que la necessitat ó la política formara en lo temps que mija dende 'l estat de Sobrarb als reys Católichs, existí germandat de tendencies que corrent lo temps, crearen la nació espanyola, obra preparada per natura ab lo fi de qu' es cumplira 'l ideal humá de nostra molt volguda pátria.

III.

De lo espresat, se despren que la restauració de la lliteratura llemosino-valenciana significa un adelant en la vida provincial, y que este no perjudica al nacional, ans al contrari, li dona mes forces, nòves aspiracions.

Els partidaris de la llengua y lliteratura castellana com á única nacional, deuen tindre present que sols lo poble que poseix un caràcter propi y coneix clarament lo seu fi històrich, acerta á espresar les condicions permanents de la vida, y sap encontrar los mijos oportuns y llegendims pera cumplirles (1).

L' unitat pera 'l progués nacional existix com á condició real en totes les raçes que viuen en la Península. Sobre la política, la costum y lo dret, está la terra, 'l amor á la pàtria, y com á consecuencia, l' armonía dels fets nacionals, obra per tots treballada y per tots sostenguda com natural en la nostra sanch, de sostindre lo que nos sostè, de alimentar lo que nos alimenta, y de defendre lo que nos defen en els perillosos moments d' intrusa invasió.

Negar la vida provincial, es negar la evidència, aniquilar una força. Menysprear la restauració de les lliteratures provincials, es menysprear l' historia y desconèixer els seus servicis. Renunciar al millorament de la raça, enaltint

(1) Sanz del Río.—«Ideal de la humanidad para la vida.»

lo seu caràcter, es renunciar á influir en lo concert general, condenarse á mort en vida.

Dins, puix, de l' unitat, dins de lo progrés nacional, está l' unitat y lo progrés provincial, gran, hermós, plé de vida. Oblidarlo es oblidar l' historia, qu' es als pobles, lo que l' antropologia respecte als individus; podentse dirigir á uns y á altres lo *nosce te ipsum* del orácle grech. Es imposible, per altra part, que poble que desconege la seua historia, se compenga á si mateix. Viurá en perpétua infantea, privat del alé tradicional, qu' es lo esperit de les societats; perque no saber la propia historia, es lo mateix que no tindren, es lo mateix que no haber existit (1).

(1) Laverde.—«Del plan de estudio y la historia intelectual de España.»

PRÓLECH.

Temps seperfulament empleat sería l' ocuparnos ara en demostrar les ventajas que de la publicació de llibres d' aquesta mena resulten, puix, sabut de tot hom es quant profitosa pera formar cabal juhi d' una lliteratura en son pasat, present y esdevenidor, ha segut sempre. Tant es aixina, qu' un insigne lliterat, lo Pare Jaume Vilanova, en son erudit «Viage literario á las iglesias de España» diu que: «bè siguen manuscrites ó impreses les obres, la noticia dels lliterats ab si mateixa porta la de aquella lliteratura en que brillaren los pasats segles, sens qual coneiximent, ni té la pàtria l' honor qu' li pertoca, ni deu ningú tenirse per sábi. Aquest no s' adquirix á no aplegar-se en un cors y cronològicament tots los escriptors casolans ó domestichs, formant com si diguerem, l' espill en qu' els adelants dels coneiximents humans se reflecten.» Donchs per esta rahó, la

il·lustrada societat valencianista *Lo Rat-Penat*, degué, sens dubte, tenirho en conte al dispondre la redacció del *Cartell* ó convocatoria pera los *Jochs Florals* del present any, (1879) y discretament acordá llavoras otorgarli lo premi d' *un brot de arjent* al autor del millor «estudi sobre lo moviment lliterari llemosí en aquesta ciutat, durant lo present segle.» No pot ser, en efecte, mes interessant en estos moments lo tema, si bé es mira; mes precis será també convindrer en que la vaguetat de sa redacció, bastant ambigüa, per força habia de donar lloch á molts dubtes, que certament no debien ferlos gracia als que, com nosaltres, osaren en la present ocasió *tirar á la joya*.

Nosaltres, puix, que per amor á l' pàtria, tinguerem la flaquea d' acometre tan dificultosa empresa, toparem com no podia menys de succehir ab los grans obstacles que pera llograr no mes mijanament portarla á efecte, teniem que vèncer.

Les dificultats qu' en primer terme á nostra imaginació se presentaren, fóren lo no saber á punt fixo les circumstancies d' *espai* y de *temps* en que l' asunt del tema senyalat tenia qu' explanarse, puix res ab exactitut se dia en lo *Cartell* respecte á les paraules «moviment lliterari en esta ciutat, y durant lo present segle» en éll empleades; les quals *ad pedem litere* preses, tancaben per una banda les portes del temple de la historia á uns quants notables escriptors y poetes que figuraren l' anterior segle en Valencia, y lo mateix, per l' altra, fea ab los no manco dig-

nes lliterats, que no per haber naixcut fora lo reduhit cercle d' ella, valencians de pura raça, eren menys acreedors á qu' en aquest llibre s' els tributara una tan honrosa com justa memoria.

Pera conciliarho tot, y salvar, com debiem, semblants inconveniencies, llógich ham cregut donar principi á nostra agradosa tarea, per ú dels mes distinguits lliterats qu' en Valencia á mijans del pasat segle prengueren la lloable iniciativa de fer renaixer á *La Morta-Viva*, de restaurar y tornar á son primitiu lluiment nostra materna llengua; tan llastimosa y tiránicament de mort ferida pel rey En Felip V, al decretar en 29 de Juny de 1707 (1), la despòti-

(1) Lo malaurat decret, traduït á la lletra, dia aixina:— «Considerant haber perdut los regnes de Aragó y Valencia y tots los seus habitants per la rebetlló que cometeren faltant totalment al jurament de fidelitat qu' em feren com á lilegitim rey y senyor, tots los furs, privilegis, exencions y libertats de que gojaben y que ab tan generosa ma s' els habien concedit aixi per mi com per los reys mes antecessors, particularizantlos en açó dels demás regnes de ma corona, y tocantme lo absolut domini dels referits regnes d' Aragó y Valencia, puix á les circumstancies de ser compreguts en los demes que tan lilegitimament poseixch en aquesta monarquia, s' anyadix ara la del just dret de la conquesta qu' d' ells han fet darrerament mes armes ab lo motiu de sa rebetlló; y considerant també que ú dels principals atributs de la soberania es l' imposició y derogació de les lleys, les quals ab la varietat dels temps y mudances de costums podria jo alterar encara sens los grans y fundats motius y circumstancies que hui pera açó concorren en lo tocant als regnes d' Aragó y Valencia: He jugat per conivent, aixi per açó, com per mon desig de reduir tots mes regnes d' Espanya á la uniformitat d' unes mateixes lleys, usos, costums y tribunals, governantse igualment tots per les lleys de Castella, tan lloables y plausibles en tot lo univers, abolir y derogar completament, com dende ara done per abolits y derogats, tots los indicats furs, privilegis, práctiques y

XXIV.

ca abolicció de nostres venerables furs y privilegis, qu' en lo breu temps mijaner entre aquesta pera tot bon valencià tristíssima feja y la en que apareix l' entusiasta Cárlos Ros en lo camp de nostra lliteratura, ja, com este y altres escriptors d' aquella malavirada época (1) aseguren, apenes sí, fora la conversació en parti-

costums fins así observades en los referits regnes d' Aragón y Valencia; sent ma voluntat qu' estes se reduixquen á les lleys de Castella, y al us, práctica y forma de gobern qu' es té y s' ha tengut en ella y en los seus tribunals, sens diferencia alguna en res, podent obtindre per aquesta rahó igualment mes fidelisims vasalls los Castellans oficis y empleos en Aragón y Valencia, de la mateixa manera qu' els Aragonesos y Valencians han de poder de hui en abant gojarlos en Castella sense distinció ninguna; facilitant Jo per aquest mig als castellans motius pera qu' acrediten de nou los afectes de ma gratitut, dispensant en ells los mateixos premis y gracies, tan mereixudes de sa experimeñtada y acresolada fidelitat, y donant als Aragonesos y Valencians reciproca é igualment majors probes de ma benignitat, habilitantlos pera lo que no ho estaben, en mig de la gran llibertat dels furs que gojaban enans y ara que abolits resten.—En qual consecuencia he resolt que l' audiencia de ministros que se ha format pera Valencia y la qu' he manat se forme pera Aragón, se gobernen y manejen, en tot y per tot, com les dues chancillerías de Valladolid y Granada, observen lliteralmente totes les regles, lleys, prácticas, ordenances y costums que se guarden en estos sens la menor distinció ni diferencia en res, excepte en les controversies y punts de jurisdicció eclesiástica, y modo de tractarla; qu' en açó s' ha de observar la práctica y estil fins ara haguda, en consecuencia de les concordies ajustades ab la Santa Sede Apostólica, en que no deu variarse: de qual resolució he volgut participar al Concell, pera qu' entès ho tinga.—Bon-Retiro á 29 de Juny de 1707.»

Molt durs, si els ferem, habien de ser los comentaris qu' al citat document aditariem, y preferim, per lo tant, no dir ni una paraula.

(1) Epoca de trist recort en qu' els valencians divertien ses penes dibuixant una figureta ab lo traje d' Adan, y escribint baix d' ella aquestos versos:

Cárlos Tres y Felip Cinch
M' han deixat ab lo que tinch.

cular, pera alguns sermons ó javacanes coples lo mateix llenguaje en nostre pais se usaba.

Tal fon la maléfica influencia que 'l haberse abolit en estos antichs realmes los furs y privilegis eixèrci en la nostra llemosina parla, imposta com oficial la de Castella pera portar á efecte la pretenguda unitat nacional, que á la volta de molts pochs anys dempres d' aquell funestísim aconteiximent, ja lo esmentat notari Cárlos Ros, eixecant lo patriótic penó del renaiximent, se planyía de qu' en Valencia es parlara mes la castellana que la llemosina llengua, la qual tan en oblit caigut habia, que ja tots la donaben per sepultada.

Jagants esforços dugueren llavors á cap pera resucitarla Ros, lo P. Lluís Galiana, lo croniste En Agostí Sales, Joan Collado y algunes poques persones mes, que á tota presa véen desapareixer la primera de ses molt preades glories, la téndra y sempre dolsa parla dels seus àvis; mes quant ja degut al generós impuls d' estos il·lustres patricis, semb aba alçar-se *La Mortaviva* de sa tomba de ferro, y renaixer á nova existencia, al oir los dolorosos clamors que de son cór los seus carinyosos fills diariament exalhaben; altra vegada caigué sobre ella la dura y pesada llósa sepulcral de la guerra de la Independencia, trocantse la melosa veu de sa llira per l' aspre brunyit de les bales, y no tingueren mes remey qu' abandonar sa empresa y volar en defensa de la pátria.

Abatut per complet, durant la lluyta, nostre expresiu idioma, reduit quedá son abandonat

XXVI.

cultiu á la publicació d' alguns coloquis ó *romanços de cego* que certs ramplons copleros componien, y ronegament uns quants, com per eixemple, los P. P. Magranér y Navarro, Angles, Martinez, Clérigues, Civera y Preciado, qual ingeniosa musa no es vá cuidar molt masa de les gales del llenguaje, han llograt deixar recort de lo seu temps, es dir, del primer terç del present segle, á la pátria lliteratura.

Vingué dempres mes tart l' inspirat poeta lirich En Tomás Villarroya, y ab ses téndres y melódiques poesies, tractà d' ennobrir y dignificar, com corresponia, nostra llengua; y á En Lluís Lamarca, En Joseph de Orga, En Pasqual Perez y Rodriguez, En Vicent Boix, En Joseph Bernat y Baldoví, En Joseph M.^a Bonilla, que treballant de fort y ferm, unes vegades estudiant y donant á coneixer nostra tan desconeguda com gloriosa historia, y altres cultivant les bellées propies de nostra mare llengua; han seguit En Vicent W. Querol, En Félix Pizcueta, En Teodor Llorente, En Rafel Ferrer y Bigné, En Jacinto Labaila, En Salvador Estellés, En Benet Altet y Ruate, En Rafel Maria Liern, En Rafel Blasco, En Jogim Balader, En Eduart Escalante, En Francesch Palanca y Roca, En Joseph Arroyo y Almèla, En Antoni Maria Ballester, En Cristófol Pasqual y Genis y altres, tots ells il·lustrats escriptors ó distinguits poetes valencians, los quals notoriament estimulats del renaiximent lliterari llemosí portat es tos darrers anys á efecte pels fills del Principat de Catalunya, y col·locats hui en dia al enfront

de *Lo Rat-Penat*, Societat de Amadors de les glories de Valencia y son antich Realme, segurament conseguiran tornar dins poch, com es desija, á son natural esplendor la llemosina parla.

Mentres tant, una lluida pléyade de jóvens escriptors y poetes (1) seguint ab entusiaste afany lo gloriós penó de nostra crehuada, sens trehua ni descans nit y dia treballen y constantment treballarán, per qu' en no llunyana feja triunfe nostra noble y llegendima causa. ¡Vullga Deu que pronte sóne l' hora!

(1) Los seus noms van posats en una llista per ordre d' abecedari al fi d' esta obra.